

provincie **HOLLAND**
ZUID

Stichting Den Haag Fossielvrij
Zoutkeetsingel 77
2512 HN DEN HAAG

Postadres Provinciehuis
Postbus 90602
2509 LP Den Haag
T 070 - 441 66 11
www.zuid-holland.nl

Datum
Zie verzenddatum linksonder
Ons kenmerk
PZH-2020-750886656
DOS-2019-0003043
Uw kenmerk
-
Bijlagen
-

Onderwerp
Beantwoording zienswijze van Den Haag Fossielvrij

Geacht bestuur,

Op 10 juni 2020 ontvingen wij via e-mail uw zienswijze op de Notitie reikwijdte en detailniveau van het project LdM – Warmtetransportleiding Vlaardingen – Den Haag, nadat was gebleken dat twee eerdere aan de provincie gerichte e-mails met deze zienswijze van 27 februari en 5 maart jl. door de provincie niet zijn ontvangen. Per brief met kenmerk PZH-2020 744650532 hebben wij u op de hoogte gebracht van ons besluit de zienswijze niet ontvankelijk te verklaren, maar hierop wel een inhoudelijke reactie te geven. Deze inhoudelijke reactie treft u aan in de bijlage bij deze brief. Uw reactie heeft niet geleid tot aanpassing van de reikwijdte en het detailniveau van het milieueffectrapport.

In onze eerdere brief schreven wij u dat er dit najaar de mogelijkheid zal zijn om zienswijzen in te dienen op het ontwerp-PIP en de ontwerpbesluiten. Dit moment zal door wijzigingen in de planning echter enige tijd naar achteren worden geschoven. Dit zal uiteraard te zijner tijd op de vereiste wijzen bekend worden gemaakt.

Wij hopen u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland,
secretaris, plv. voorzitter,

drs. H.M.M. Koek

F. Vermeulen

Wij verzoeken u in uw correspondentie altijd het DOS-nummer te vermelden dat wij rechts bovenaan in deze brief hebben opgenomen.

Bezoekadres
Zuid-Hollandplein 1
2596 AW Den Haag

Tram 9 en de buslijnen
90, 385 en 386 stoppen
dichtbij het
provinciehuis. Vanaf
station Den Haag CS is
het tien minuten lopen.
De parkeerruimte voor
auto's is beperkt.

Bijlage: Samenvatting en beantwoording zienswijze Den Haag Fossielvrij

1. Inleiding

Den Haag Fossielvrij (hierna DHF) geeft aan dat alleen warmte die geen fossiele oorsprong heeft duurzaam is. DHF vraagt om de effecten van de warmtetransportleiding te onderzoeken op de uitstoot van CO₂, de ontwikkeling van lokale duurzame bronnen in Den Haag en de andere gemeenten en op vertragingen bij het beperken van CO₂-uitstoot in de Rotterdamse haven. Voorts dienen bij deze zienswijze de door anderen ingediende zienswijzen en bijdragen aan hoorzittingen enz. als bijgevoegd te worden beschouwd.

Vanuit de Europese en nationale regelgeving is de CO₂ uitstoot van restwarmte nul. Volgens Europa en het Rijk is restwarmte dus duurzame warmte, de provincie ziet geen redenen om van dat standpunt af te wijken. De warmte komt vrij bij productieprocessen en wordt benut voor de verwarming bij andere gebruikers. Hierdoor komt er geen extra CO₂ vrij voor de opwekking (centraal of decentraal) van die elders te benutten warmte. In het MER worden de milieueffecten van het voornemen in beeld gebracht en wordt toegelicht waarom restwarmte een duurzame warmtebron is. De warmtetransportleiding staat het ontwikkelen van lokale bronnen en warmtenetten niet in de weg. Beide zijn nodig om te kunnen voorzien in de warmtevraag in de regio. Lokale netten en deze warmtetransportleiding zijn complementair aan elkaar versterken gezamenlijk een duurzame warmtetransitie. Voor het beperken van de uitstoot van de industriële sector is onder andere in juni 2019 een klimaatakkoord gesloten waarbij circulariteit een steeds grotere rol gaat spelen in de verduurzaming van de industrie en het beperken van emissies. Er zijn geen redenen om bij de beantwoording van de zienswijze van DHF, ook de inhoud van andere zienswijzen te betrekken.

2. Duurzaamheidsopgave: onderzoek naar uitgangspunten en wetenschappelijke onderbouwing van beleid

DHF twijfelt of de duurzaamheidsambities van de Provincie Zuid-Holland en het Rijk voldoende zijn om de doelstellingen van Parijs te halen. Volgens verschillende onderzoekers moet Europa al rond 2035-2040 op nul uitstoot zitten, aangezien de wereld als geheel uiterlijk in 2050 klimaatneutraal moet zijn en rijkere landen hun uitstoot eerder moeten reduceren dan armere landen. De gemeente Den Haag wil al in 2030 klimaatneutraal zijn en een voorlopers rol spelen. Volgens DHF vloeit uit de klimaatzaak van Urgenda voort dat scenario's met relatief veel negatieve emissies vanuit het voorzorgbeginsel geen uitgangspunt mogen zijn bij het CO₂-reductiebeleid. Bovendien zijn de studies die zijn gebruikt ter onderbouwing van het gebruik van fossiele restwarmte en de Leiding door het Midden (hierna LdM) gebaseerd op een lagere CO₂-prijs en verouderde WLO-scenario's. DHF meent dat daarom moet worden onderzocht of de beleidsuitgangspunten wel op de meest recente onderzoeken zijn gebaseerd. Zij heeft veel vragen bij de duurzaamheid en betaalbaarheid van het benutten van de Rotterdamse restwarmte. Om die vragen te kunnen beantwoorden meent DHF dat veel meer onderzoek worden gedaan naar diverse alternatieven voor LdM op aspecten als CO₂-reductie en de totale maatschappelijke kosten beoordeling.

Net als DHF, hecht de provincie zeer aan wetenschappelijke kennis en onderzoek en beiden spelen ook zeker een rol bij de besluitvorming over en realisatie van grote infrastructurele projecten, zoals in dit geval WarmtelinQ Vlaardingen – Den Haag. Het realiseren van projecten in sectoren met een hoge maatschappelijke en technische dynamiek, zoals in casu de energietransitie, betekent ook dat er soms stappen moeten worden gezet, terwijl nog niet alles tot in de details is uitgewerkt. Uitgangspunt is dat wordt voldaan aan de m.e.r.-verplichtingen uit de Wet milieubeheer, maar ook dat bij de selectie van de redelijkerwijs te onderzoeken alternatieven de doelstelling(en) van de initiatiefnemer(s) worden betrokken. We zien dan ook geen noodzaak om in dit MER al de genoemde vragen tot op dit detailniveau te onderzoeken en te betrekken bij de verdere besluitvorming rondom deze hoofdwarmtetransportleiding. De stelling van DHF dat het rijk en de provincie zich bij de aanleg van warmteleiding baseren op een bepaalde aanname ten aanzien van het CO₂-effect van de leiding en dat die aanname alleen is gebaseerd op het rapport van CE Delft is onjuist. De provincie en het rijk baseren deze aanname op het brede erkende principe, dat dubbel gebruik (van wat dan ook) voorkomt dat je voor dit hergebruik nieuwe productie moet organiseren. Dat bij dit dubbelgebruik ook bijeffecten kunnen optreden die de milieuwinst kunnen doen verminderen (zoals een mogelijke rem op besparingsinzet bij de industrie en de kosten en materiaal- en energiegebruik) is bij rijk en provincie bekend.

3. Doelstelling in context

DHF vindt het opvallend dat de doelstelling niet de leiding zelf is, maar de verduurzaming van zowel de bestaande als toekomstige warmtelevering in Den Haag en de overige gemeenten. DHF stelt voor om de doelstelling uit te breiden door te stellen dat dit zodanig moet gebeuren dat de daadwerkelijke uitstoot van CO₂, andere broeikasgassen en

overige milieuvervuilende stoffen (hierna CO₂ c.a.) worden beperkt (en niet alleen op papier).

Restwarmte is duurzame warmte (zie nr. 1) en daarom hoeft de uitstoot van CO₂ door de warmteleveranciers niet te worden betrokken bij de onderzoeksopgave voor de warmtetransportleiding.

4. Zelfstandige afweging en onderzoek naar alternatieven

Aangezien de NRD is opgesteld in opdracht van LdM CV en ook nog de status van concept heeft, meent DHF dat niet aannemelijk is dat de provincie in deze een zelfstandige beoordeling van de alternatieven voorstaat.

De NRD is het startpunt voor de scope van het MER en wordt pas na de beantwoording van de zienswijzen hierop het definitieve kader waaraan het MER zal moeten voldoen. In dit geval hebben GS in het ARD (naar aanleiding van andere zienswijzen) geadviseerd om het MER op enkele punten uit te breiden. Naar onze mening is die uitbreiding noodzakelijk voor een goed onderbouwde besluitvorming over het inpassingsplan en de benodigde vergunningen. De genoemde 'vooringenomenheid' is dus vooral een kwestie van beeldvorming.

5. Provinciaal belang

DHF ziet in het besluit graag een onderbouwing opgenomen over welk provinciaal belang gemoeid is bij het project.

In het ontwerp provinciaal inpassingsplan (PIP) zal hierop worden ingegaan.

6. Impact provinciaal inpassingsplan en legitimiteit

DHF ziet graag onderbouwd in hoeverre de provincie met keuze voor een PIP de ambities en doelen van gemeenten en waterschappen buiten spel zet, welke doelen en ambities worden nagestreefd en hoe dit project erin past. Gemotiveerd moet worden op grond van welke bevoegdheid de provincie in de plaats treedt van de gemeenten en waterschappen en welke besluiten daarin voorzien. Gemeenten en waterschappen die meewerken moeten aangeven hoe hun medewerking past binnen de eigen ambities en doelen.

De realisatie van een regionale warmte-infrastructuur is niet een exclusief provinciaal belang, daarom is aan de zes gemeenten en het waterschap bestuurlijk commitment gevraagd op deze aanpak en om hierin samen met de provincie op te trekken. In dat kader hebben deze partijen stilgestaan bij hun eigen doelen en ambities. Met het uitblijven van een standpunt van de gemeente Den Haag is bij de besluitvorming rekening gehouden. Wij concluderen dan ook dat er ruim voldoende bestuurlijke en democratische legitimiteit is voor het besluit van Provinciale Staten van 18 december 2019 om voor de realisatie van deze warmtetransportleiding tussen Vlaardingen en Den Haag een provinciaal inpassingsplan op te stellen en de provinciale coördinatie-regeling uit artikel 3.33 Wro toe te passen. Overigens behouden alle bevoegde gezagen in dit project hun normale wettelijke bevoegdheden qua vergunningverlening en inspraak. Van het buiten spel zetten van andere bevoegde gezagen door de provincie is dus geen sprake. Zie ook nr. 8.

7. Verband met leiding Vondelingenplaat

DHF meent dat het tracé tussen Vlaardingen en Den Haag niet los gezien kan worden van het deel vanuit Vondelingenplaat. Beide leidingen moeten daarom gelijk worden ingezet en via dezelfde procedure tot stand komen. Ook moet naar de vertragingrisico's worden gekeken.

Het tracé vanuit Vondelingenplaat maakt geen deel uit van de warmtetransportleiding Vlaardingen- Den Haag. De warmtetransportleiding tussen Vlaardingen en Den Haag wordt in eerste instantie volledig gevoed vanuit de Leiding over Noord. Pas wanneer het warmtetransportnet wordt uitgebreid komen andere aan – en aftakkingen (zoals Vondelingenplaat) in beeld. Dat er in dit grotere plaatje van een bovenregionaal warmtetransportnetwerk sprake is van samenhang tussen verschillende projecten maakt niet dat zij per se samen en gelijktijdig via dezelfde procedure moeten worden gerealiseerd. Er is dus geen sprake van een verplichting om het tracé Vondelingenplaat in dit inpassingsplan op te nemen en er is dus ook geen verplichting om beide projecten in het MER volledig te beschrijven.

8. Samenwerking en respect voor gemeentelijke besluitvorming

DHF voelt zich overvallen door de start van het project door de provincie, in weerwil van het verzoek van de gemeente Den Haag om eerst lokale besluitvorming af te wachten. DHF verwacht in het vervolgbesluit een toelichting op de

bestuurlijke samenwerking.

In het provinciaal inpassingsplan wordt ingegaan op de samenwerking tussen provincie en alle overige betrokken overheden. Zie ook nr. 6.

9. Energietransitie van onderop

DHF meent dat een PIP een ingrijpende beperking is in de ruimte die bewoners hebben om de energietransitie van onderop vorm te geven. Daarom moet worden onderbouwd dat het voornemen tot stand is gekomen vanuit het beleidsuitgangspunt dat de energietransitie van onderop wordt vormgegeven, of dat dit principe niet wordt aangetast.

Dat de energietransitie van onderop haaks staat op het realiseren van een warmtehoofdinfrastructuur is een onjuist beeld. Integendeel, een aanwezige hoofdinfrastructuur maakt juist dat voor veel wijken via de distributienetten van warmtebedrijven een CO2-vrije, betaalbare en beperkt ingrijpende keus wordt toegevoegd aan de al aanwezige lokale opties. De keuze voor wat lokaal als passend wordt beschouwd, wordt door de gemeenten besloten, dit gebeurt veelal op basis van gemeentelijke warmtetransitieviesies en wijkuitvoeringsplannen.

10. Onderbouwing bestuurlijke afwegingen

DHF mist in de NRD de afwegingen die in het vervolgbesluit weloverwogen genomen moeten worden.

De NRD is het document dat het startsein vormt voor het uit te voeren milieuonderzoek (MER). De uitkomsten van het MER worden vervolgens betrokken bij de te nemen besluiten door de bevoegde gezagen. Het is aan de bevoegde gezagen om dan die afwegingen te maken.

11. Gebrek alternatieven in reikwijdte en detailniveau

DHF meent dat het doorlopen trechteringsproces miskent dat in het MER juist breed naar alternatieven moet worden gekeken en dat alternatieven nauwkeurig beschreven moeten worden, inclusief de afgevallen van alternatieven.

Wij menen dat DHF de verplichtingen vanuit de m.e.r.-regelgeving over de alternatievenafweging te ver oprekt. De wet vraagt om het onderzoeken van de 'redelijkerwijs' te beschouwen alternatieven en het motiveren van die keuze. Trechteren is een geaccepteerde methode om te komen tot een beperkt aantal realistische (dat wil zeggen technisch maakbare, haalbare en betaalbare) alternatieven voor dit tracé. In het kader van de vaststelling van de Visie Ruimte en Mobiliteit medio 2014 is al een plan-MER uitgevoerd waarin onder meer is ingegaan op de gevolgen van een regionaal warmtenetwerk. In dat MER wordt geconcludeerd dat de ontwikkeling van een dergelijk netwerk positief is voor alle natuur- milie-, energie- en klimaatdoelstellingen. De warmtetransportleiding Vlaardingen - Den Haag betreft de ontwikkeling van een deel van dit regionale warmtenetwerk.

12. M.e.r.-beoordelingsplicht

DHF meent dat ten onrechte wordt gesteld dat het project niet voldoet aan de drempelwaarden uit categorie D8.4 van het Besluit mer. De diameters van beide leidingen moeten bij elkaar worden opgeteld en in de tekst van het Besluit mer zou en/of moeten staan in plaats van en. Het is niet redelijk om te veronderstellen dat de regelsteller heeft bedoeld dat een mer-beoordelingsplicht niet noodzakelijk is als slechts aan een van beide criteria wordt voldaan.

Wij menen dat DHF de tekst van categorie D8.4 onjuist interpreteert. Provinciale Staten hebben om andere redenen al besloten dat voor het project een Combi-MER wordt opgesteld, in plaats van een mer-beoordeling, dit is in de NRD beschreven. Een nadere beschouwing op dit punt is dus irrelevant.

13. Referentiekader

DHF meent dat de in de NRD gehanteerde definitie van 'referentiesituatie' mogelijk leidt tot een verkeerde weging van de effecten in het MER.

In het MER wordt altijd naar de toekomst gekeken. De referentiesituatie wordt daarbij altijd gebaseerd op de huidige situatie van het milieu, samen met de gevolgen van zogenaamde autonome ontwikkelingen, voor zover daarover al definitieve besluitvorming heeft plaatsgevonden. De hier gehanteerde definitie is een zeer gangbare die in de rechtspraak is bekrachtigd en daarom zien wij geen aanleiding om deze definitie aan te passen.

14. Eerdere studies

DHF maakt bezwaar tegen het feit dat eerder uitgevoerde studies de basis zullen vormen voor de vergelijking van strategische alternatieven. Hierdoor is het voor derden niet mogelijk om gemotiveerd alternatieven aan te reiken.

De inspraak op de NRD biedt juist mogelijkheden om alternatieven aan te dragen, zoals anderen ook hebben gedaan. Dat alternatieven mede worden vergeleken op basis van uitkomsten van bestaande studies verschaft juist een transparant en inzichtelijk afwegingskader. Wij zien hierin geen belemmering voor het aandragen van alternatieven.

15. Onterechte beperking alternatief tot vastgesteld beleid

DHF meent dat in deze m.e.r.-procedure een onjuiste definitie van 'autonome ontwikkeling' wordt gehanteerd. Uit deze definitie en uit het feit dat de realisatie van een bovenregionaal warmtenetwerk (de warmterotonde) al sinds 2014 opgenomen is in het provinciaal beleid, leidt DHF af dat sinds 2014 niet c.q. veel minder is gewerkt aan alternatieve 'ontwikkelingen'.

De provincie zet in op verscheidene duurzaamheids- en energiestrategieën, waaronder een regionaal warmtenetwerk. De gehanteerde definitie is een zeer gangbare en wij zien geen aanleiding deze definitie aan te passen. Zie nr. 13.

16. Onderzoek naar leveren warmte voor basislast

Omdat het provinciale voornemen zich beperkt tot het leveren van flat-line basislast via een regionaal netwerk, meent DHF dat moet worden onderzocht of juist aan die warmte grote behoefte is. DHF meent juist dat de basiswarmtevraag ondergeschikt is omdat er lokaal wordt geïnvesteerd in isolatie en in duurzame bronnen die zowel de basis- als de piekvraag kunnen leveren. Daardoor gaat ook de terugverdientijd van duurzame bronnen omlaaggaat. Daarom moet worden onderzocht hoe de levering van flat-line basiswarmte via een regionaal netwerk invloed kan hebben op de lokale investeringen in duurzame bronnen en op de milieueffecten die daaruit voortvloeien.

De transportleiding voorziet in een potentieel aanbod van warmte. Het is aan de afnemer om te bepalen of de ingekochte transportcapaciteit ingezet wordt als basislast of meer. Deze leiding voegt op lokaal en individueel niveau een keuzemogelijkheid toe in de warmtetransitie. Lokale investeringen zijn afhankelijk van de keuzes die op zeer lokaal niveau worden gemaakt (denk aan individuele investeringsmogelijkheden en overige persoonlijke afwegingen) de hiervan afgeleide milieueffecten gaan ver buiten de scope van de doelstellingen van dit milieuonderzoek. Deze overwegingen horen thuis in warmtetransitieplannen en wijkuitvoeringsplannen. Zie ook nr. 9.

17. Beoordeling alternatieven op welke gronden

DHF meent dat de alternatieven op veel meer gronden moeten worden beoordeeld en somt daarna een groot aantal gronden die verbonden zijn aan de duurzaamheid van het voornemen aan onder meer de klimaatdoelen van Parijs, de CO₂-reductie, de klimaatdoelen van de EU, het Rijk, de Provincie en elk van de individuele gemeenten en waterschappen. Hoe het voornemen toekomstige innovatie tegenwerkt of juist stimuleert, of het een bijdrage levert aan de piekvraag in de energietransitie, bewonersparticipatie, klimaatrechtvaardigheid en klimaatadaptatie.

In het MER behorende bij de Visie Ruimte en Mobiliteit 2014 is geconcludeerd dat de ontwikkeling van een regionaal warmte netwerk positief is voor alle natuur- milieu-, energie- en klimaatdoelstellingen. De warmtetransportleiding Vlaardingen - Den Haag vormt een deel van dit regionale warmtenetwerk. Het doel van een milieueffectrapportage is het milieubelang een volwaardige plaats geven in de besluitvorming. Daarvoor is vereist dat er voldoende milieu-informatie aanwezig is en dat die van voldoende kwaliteit is. Dat betekent niet automatisch dat in het MER altijd tot op zeer gedetailleerd niveau inzicht moet worden gegeven in de milieueffecten van het voornemen en de alternatieven. Op dat punt mag best worden gewerkt met modelmatige uitgangspunten ter abstrahering van de complexe werkelijkheid, vaak is dat zelfs onontkoombaar om te komen tot een helder afwegingskader voor de alternatieven. Wij menen dat DHF de beoordelingsgronden te ver doorvoert. Wij zien geen aanleiding die beoordelingsgronden zo ver op te rekken en daarom blijven deze buiten de scope van dit milieuonderzoek. Zie ook de nrs. 2, 3 en 9.

18. Toetsing duurzaamheidsstrategieën en prijsstelling

DHF meent dat op grond van de Urgenda-uitspraak het onvoldoende is om de afweging van alternatieven te baseren op bestaande duurzaamheidsstrategieën van overheden. Bij die afweging moet ook gekeken worden naar de effecten op de uitstoot van CO₂. Voorts is onderzoek nodig naar het risico op stranded assets. Gezien de focus van de plannen op een regionaal netwerk, is de beoordeling van hoe het voornemen past in de provinciale en andere duurzaamheidsstrategieën, ongepast waardoor bij het opstellen van een mer-beoordeling vooringenomenheid dreigt te ontstaan. Bij het afwegen van alternatieven moet ook naar de prijs van die alternatieven worden gekeken. Daarin moet ook de prijs worden meegenomen voor het later uit de atmosfeer halen van CO₂ bij een teveel aan uitstoot

gemeten over de levensduur van LdM.

De warmtetransportleiding leidt niet tot extra CO2 uitstoot bij de warmteleveranciers, er is immers sprake van gebruik van restwarmte. Er is dan ook geen sprake van het meenemen van de prijs voor het verwijderen van zogenaamde (niet) uitgestoten CO2 door de industrie, dat valt ver buiten de scope van dit project. De provincie zet in op verscheidene duurzaamheids- en energiestrategieën, waaronder een regionaal warmtenetwerk. Er is dan ook geen sprake van vooringenomenheid ten aanzien van dit MER voor de warmtetransportleiding van Vlaardingen naar Den Haag. Zie ook de nrs., 1, 2, 3, 12, en 21.

19. Werkelijke uitstoot centraal

DHF vraagt wat in het MER wordt bedoeld met de begrippen 'verduurzaming' en 'duurzame warmte'. Gaat dat om daadwerkelijke besparingen op CO2 en andere broeikasgassen of om besparingen als gevolg van definities en rekenmodellen? DHF meent dat het MER de daadwerkelijke effecten in beeld moet brengen, en dus ook op de daadwerkelijke uitstoot die aan bepaalde keuzes is verbonden.

De warmtetransportleiding en het gebruik van restwarmte leidt niet tot extra CO2 uitstoot bij de warmteleveranciers, er is immers sprake van hergebruik van deze bij het productieproces vrijgekomen warmte. Er is dus geen daadwerkelijke uitstoot te berekenen behalve die benodigd is voor het transporteren van de warmte door de leiding. De uitstoot van CO2 als gevolg van het transporteren van de warmte door de warmtetransportleiding wordt meegewogen bij de vergelijking van de strategische alternatieven. Zie ook de nrs. 1, 2, 17 en 18.

20. Enkele overwegingen bij de onderzoeken

DHF meent dat uit het gegeven dat LdM een warmteneutraal netwerk is en geen specifieke infrastructuur voor duurzame energie, voortvloeit dat voor alle onderzoeken geldt dat separaat aandacht besteed moet worden aan de situatie dat de leiding Vondelingenplaat niet doorgaat dan wel na LdM opengaat.

De leiding vanuit Vondelingenplaat maakt geen deel uit van het PIP en de vergunningen voor de warmtetransportleiding Vlaardingen – Den Haag. Er wordt dus in het kader van deze procedure hiervoor geen separaat onderzoek uitgevoerd of aandacht besteed aan de leiding vanuit Vondelingenplaat. Zie ook nr. 7.

21. Onderzoeksvolgorde

DHF meent dat twee parallelle onderzoekstrajecten nodig zijn: enerzijds de lokale vraag naar basiswarmte en anderzijds de effecten van investeringen in infrastructuur voor fossiele restwarmte uit de Rotterdamse haven.

De Warmtetransportleiding Vlaardingen Den Haag biedt mogelijkheden om aan te takken, het is aan de gemeenten zelf te bepalen waar en hoe die warmte wordt ingezet. Door de gemeenten worden naast regionale energiestrategieën (RES) ook lokale warmtevisies en wijkuitvoeringsplannen opgesteld. Daarbij bepalen zij zelf welke strategieën zij volgen. Naast beschikbaarheid of juist gebrek aan lokale bronnen is het goed denkbaar dat ook andere strategische overwegingen op gemeentelijk niveau meespelen. Zie ook de nrs. 2, 9 en 17.

22. Onderzoekspad 1: lokale warmte

Omdat LdM alleen basiswarmte zal leveren moet het referentieonderzoek eveneens alleen de vraag naar basiswarmte in ogenschouw te nemen. Daarbij dient volgens DHF van onderop te worden onderzocht of er lokaal voldoende echte duurzame basiswarmte is ontwikkelen is, waar in de regio tekorten zijn, en of dat met lokale import via een warmteleiding op te lossen is. Pas daarna komen regionale oplossingen in beeld.

Zie nr. 21.

23. Onderzoekspad 2: van grote kaders naar detail

Parallel aan onderzoekspad 1 meent DHF dat moet worden gekeken of het voornemen past binnen de grote kaders en of strategische alternatieven werkelijk afvallen. Onderzocht moet worden of bijvoorbeeld met het beprijzen van milieu- en klimaatschadelijke processen, eerder een duurzaam omslagpunt kan worden bereikt en wat de effecten zijn op het niet-beprijzen van niet-efficiënte deelprocessen waarbij restwarmte vrijkomt. Op basis hiervan kan worden onderzocht worden welke effecten het voornemen heeft op de leveranciers van warmte en hun uitstoot van CO2 c.a. Pas dan wordt duidelijk of er gedurende de levensduur van LdM sprake is van een overschot aan echt duurzame basiswarmte in de Rotterdamse haven.

Zie nr. 21.

24. Onderzoekspad 3: regionaal beleid op basiswarmte

Pas als de onderzoekspaden 1 en 2 zijn doorlopen, kan er volgens DHF onderzoek worden gedaan naar regionaal beleid. Daarin zou moeten worden onderzocht op welke wijze de energievraag verder kan worden teruggebracht door vergaande isolatie en vestigingsbeleid en hoe vervolgens het energietransport naar die locaties kan worden vormgegeven. Onderzocht moet worden of basis-restwarmte van 120 graden omgezet kan worden in elektriciteit of een andere transporteerbare vormen die vervolgens kunnen worden ingezet als piekvoorziening. Pas na het uitvoeren van deze onderzoeken, is duidelijk of er sprake is van een regionale behoefte aan warmtetransport, waarbij gekeken kan worden naar wat de meest passende modaliteit is. Het alternatief dat daaruit als meest gewenste naar voren komt moet nogmaals worden onderzocht de randvoorwaarden van CO₂-uitstoot, Urgenda, beleidsbeperking Hoge Raad, EU, Rijk, provincie, gemeenten en waterschappen. Dat levert de finale toets op voor besluitvorming.

Zie nr. 21.

25. Hoge temperatuur en duurzame bronnen

Volgens DHF gelden er voor het gebruik van warmte van duurzame bronnen twee principes:

- gebruik hoge temperatuurwarmte voor processen die de meest hoge temperatuur vergen
- zet zoveel mogelijk in op lage temperatuurwarmte want er is immers meer duurzame warmte van 40 graden beschikbaar dan van hogere temperaturen en dat maakt ook dat die bronnen goedkoper zijn.

Het algemeen streven is de beschikbare duurzame warmtebronnen zo efficiënt mogelijk in te zetten voor de transitie, passend bij de benodigde warmtevraag. De keuze voor het meest passende alternatief is vrij en wordt door individuele burgers, woningcorporaties en lokale overheden bepaald. Gemeenten doen dat onder andere via gemeentelijke warmtetransitieviesies en wijkuitvoeringsplannen. Zie ook nr. 9.

26. Relatie temperatuur, isolatiegraad en labels

Volgens DHF zijn er veel misvattingen over de temperatuur die nodig is om een huis te verwarmen en over de invloed die isolatiemaatregelen hebben op de warmtevraag (basis-warmte en piekwarmte) en op het energielabel van die woning. Daarom moet in het onderzoek van de effecten van LdM op de energietransitie rekening worden gehouden met het effect op de maatregelen die leiden tot minder energievraag, minder piekvermogen en zo laag mogelijke aanvoertemperaturen. Pas daarbinnen moet worden gestuurd op een zo laag mogelijke energierekening. Als om politieke redenen die energierekening toch sturend is, dan moeten ook aanpassingen van de energiebelasting voor bedrijven en huishoudens in het onderzoek worden betrokken en welke effecten dat heeft op de totale CO₂-uitstoot.

De beschreven onhandigheden van labels herkennen wij. We baseren ons bij het vormgeven van de warmtevoorziening dan ook niet op de labelsystematiek. De warmtetransportleiding maakt onderdeel uit van verscheidene strategieën op rijk, provinciaal en gemeentelijk niveau die samen de energietransitie vorm moeten geven. Het onderzoeken van de effecten van LdM op de energietransitie als totaal, de energierekening, en de energiebelasting voor huishoudens en bedrijven vallen buiten de scope van het MER. De primaire verantwoordelijkheid voor de financiële consequenties van de warmtetransitie ligt bij het Rijk. Zie ook nr. 17.

27. Relatie prijsstelling en duurzaamheid

DHF meent dat er een verband is tussen de prijs van warmte en de duurzaamheid ervan. Daarom moet worden onderzocht met welke prijsstellingen de verschillende partijen in de keten zullen rekenen en welke prijsprikkels buiten de energieketen relevant zijn. Daarbij moet zowel naar de GJ-prijs worden gekeken als naar de vaste kosten, want op die manier wordt duidelijk waar de financiële prikkels liggen en welke kant die op gaan en of die voor het voornemen en de alternatieven richting een CO₂-neutrale toekomst wijzen.

De provincie streeft naar verdere verandering van de Warmtewet 2.0 op het punt van de tariefstelling/vergoeding voor restwarmte, maar de beprijzing van warmte valt buiten de scope van dit MER. Zie de nrs. 1, 17 en 19.

28. Daadwerkelijke CO₂-uitstoot versus rekenregels en definities

De onderzoeken die moeten worden gedaan voor het bepalen van de effecten op het milieu enz. moeten inzicht

geven in de daadwerkelijke uitstoot van CO₂ c.a. Bij onderzoek naar de gevolgen van gedrag door de verschillende partijen mag wel worden uitgegaan van de voor de partijen geldende regels over de toerekening van CO₂ c.a. DHF vindt het belangrijk dat wordt onderzocht hoe eenduidig de uitstoot van CO₂ c.a. van warmte wordt toegerekend, zodat de totale uitstoot van CO₂ c.a. bij de leverancier terugkomt in de verdeling tussen primair proces en restwarmte en de prijsprikkels voor CO₂-besparing blijven bestaan. Nu wordt daarin geen onderscheid gemaakt waardoor in de verhouding tussen leveranciers en afnemende huishoudens de toerekening van CO₂ en de prijsprikkels voor CO₂-besparing inconsequent is.

Het is onwenselijk om restwarmte afkomstig van fossiele energie onbenut te laten. Er is een effectieve prikkel nodig om tegen te gaan dat energie wordt weggegooid of dat de kwaliteit daarvan grotendeels onbenut wordt gelaten. In lijn met wat zou gebeuren in geval van een lozing van restwarmte, heeft restwarmteoverdracht geen CO₂-overdracht tot gevolg. Dat is ook logisch: die restwarmte veroorzaakt geen CO₂. De opgave om het onderliggende proces met hernieuwbare energie te voeden in plaats van met fossiele bronnen blijft dus overeind. Deze lijn is ook terug te vinden in de Warmtewet 2.0. Prijsprikkels voor CO₂ besparing maken daarom geen onderdeel uit van de scope van het MER. Zie ook de nrs. 1 en 19.

29. Onderbouwing met studies van afvallen strategische alternatieven

DHF merkt op dat in de NRD meerdere studies worden genoemd zonder deze bij naam te noemen. Dit moet in het vervolgbesluit duidelijk worden aangegeven, en op basis van welke elementen uit deze studies bepaalde strategische alternatieven zouden zijn afgevallen. DHF ziet niet in waar en hoe is aangetoond dat LdM het beste alternatief is en behoudt zich het recht voor om in het vervolgbesluit hierop nader in te gaan. Voorts volgt uit een studie waarin collectieve warmte wordt voorgesteld nog niet dat er daarom een LdM moet komen. Dat er beleidsstukken zijn waarin sprake zou van “realisatie van een bovenregionaal warmtenetwerk” is volgens DHF noch een onderbouwing van afvallende alternatieven, noch een pleidooi voor een specifiek bouwwerk. DHF meent dat in de aan te halen studies verwezen moet worden naar de aannames die daarin gedaan zijn en zulke aannames inclusief de incongruenties daartussen moeten in de vervolgbesluiten apart worden onderzocht, zeker als deze aannames uit die studies worden gebruikt om strategische alternatieven te doen afvallen.

Het MER gaat in op de strategische alternatieven en de onderbouwing c.q. beschrijving van de effecten daarvan. Dit is in het NRD beschreven, daarom is het gevraagde geen aanvulling. Bij verschil van inzicht en meningen lopen de interpretatie van onderzoeken en de toepassing van die onderzoeksresultaten vaak uiteen. Wij menen dat DHF de verplichtingen vanuit de m.e.r.-regelgeving te ver oprekt.

Zie ook de nrs. 2, 3, 9, 11 en 17.

30. Pompenergie

DHF meent dat moet worden onderzocht welke pompenergie maximaal nodig is.

In het MER wordt ook aandacht besteed aan de benodigde pompenergie voor het transporteren van de warmte door deze warmtetransportleiding. Zie ook nr. 19.

31. Temperatuur Leiding door het Midden

DHF meent dat moet worden onderzocht welke temperatuur het mogelijk maakt om lokale geothermiebronnen te ontwikkelen die zonder extra investeringen kunnen invoeden op de LdM. Ook moet worden onderzocht hoe LdM dan nog rendabel kan draaien.

Bronnen kunnen invoeden op het hoofdtransportsysteem als aan technische voorwaarden wordt voldaan. Op de (lokale) distributienetten is invoeding van lage temperatuurbronnen mogelijk. Lokale initiatieven en de daarbij benodigde investeringen vallen buiten de scope van dit MER. Zie de nrs. 9 en 17.

32. Temperatuur aansluitende hoofdnetstructuur

DHF meent dat de hoge temperatuur van LdM (120 graden) ertoe leidt dat andere hogere temperatuurbronnen (fossiele restwarmte) over grotere afstanden kunnen transporteren terwijl lagere temperatuurbronnen (< 70 graden) hun warmte alleen lokaal in een subnet kwijt kunnen. Daardoor ontstaat er marktwerking voor fossiele restwarmte in plaats van voor duurzame bronnen. Onderzocht moet worden hoe duurzame bronnen bij minder vraag zonder extra

kosten kunnen leveren aan LdM.

DHF vindt dat onderbouwd moet worden hoe LdM kan dienen als aanjager van duurzame lokale bronnen, in het bijzonder voor de situatie in Den Haag waar deze rol nu al wordt vervuld door de Uniper-centrale. Voor de andere gemeenten moet onderzocht worden of tijdelijke financiële ondersteuning bij niet-gelijktijdige oplevering van distributienetten en duurzame bronnen niet gunstiger is dan investeren in een warmtetransportnet dat de werkelijk duurzame bronnen juist in de weg zit. Separaat moet worden onderzocht hoe de businesscase en concurrentiepositie van werkelijk duurzame bronnen eruitzien met en zonder LdM. DHF betwist de stelling dat biomassa daadwerkelijk bijdraagt aan de reducties van CO₂ enz. en meent dat die moet worden onderzocht en onderbouwd.

De warmtetransportleiding en lokale initiatieven kunnen prima naast elkaar staan en zijn complementair aan elkaar. Onderzoek hoe duurzame lokale bronnen bij minder vraag zonder extra kosten kunnen leveren aan de LdM valt buiten de scope van dit MER. Ook business cases en concurrentieposities van lokale warmtebronnen en het vraagstuk rond biomassa-projecten vallen niet onder de scope van dit project. Zie de nrs. 2, 9 en 17.

33. Uitstoot in Rotterdam of Den Haag

DHF meent dat in het kader van dit project moet worden berekend hoeveel daadwerkelijke uitstootbesparing LdM oplevert, zodat dit kan worden vergeleken met een alternatief zonder LdM of met een ander alternatief. In dat onderzoek moeten de tijdvensters 2020 en 2030 worden vergeleken en gekeken worden naar de klimaatneutraal-doelstelling voor 2050. Specifiek voor Den Haag moet onderzocht worden welke invloed LdM heeft op de Haagse ambitie om in 2030 klimaatneutraal te zijn. DHF meent dat met de restwarmte van Uniper ruim voldoende warmte geleverd kan worden aan het bestaande warmtenet en betwijfelt of de LdM zal leiden tot daadwerkelijk minder CO₂-uitstoot. DHF vindt dat 3 hypothesen moeten worden onderzocht:

- A. Bestaand warmtenet in Den Haag blijft evenveel CO₂ uitstoten en uitstoot door fossiele restwarmte gaat in Rotterdam en Den Haag door. Bij uitbreiding van het Haagse net blijft die situatie gelijk.
- B. Geothermie en LdM concurreren op de levering van basiswarmte vanwege de beperkte beschikbaarheid van warmtenetten om de warmte af te zetten.
- C. Op basis van diameters en pompsnelheden kan LdM veel meer dan 2 PJ aan Den Haag leveren. Onderzocht moet worden hoeveel warmte LdM kan leveren bij 120 graden en de retourtemperatuur van het Eneco-netwerk wordt verlaagd naar 40 graden.

Onderzocht moet worden hoeveel warmtenetaansluitingen in Den Haag gerealiseerd moeten worden en in welk tempo voordat er een langdurig tekort aan basiswarmte ontstaat, dat de investering en aanleg van LdM rechtvaardigt. Uit dat onderzoek zou moeten volgen dat LdM pas richting Den Haag wordt aangelegd als die langdurig nodig is voor de levering van basiswarmte. Ook moet worden onderzocht hoe snel de ontwikkeling van geothermiebronnen en andere duurzame bronnen in andere gemeenten kan gaan als wordt besloten om LdM niet aan te sluiten en/of zijn er geen andere tijdelijke fossiele bronnen te gebruiken die ook voor de piek van LdM kunnen worden ingezet?

De gemeente Den Haag, Uniper en WarmtelinQ zijn tot een samenwerking gekomen, waarin ook de warmte van Uniper een rol heeft. Dit wordt technisch nader uitgewerkt, maar is geen onderdeel van de scope van dit MER. Zie nrs. 9 en 17.

Geothermie wordt in het MER meegenomen als strategisch alternatief, dit is al verwoord in het NRD. Wat betreft de vraag om de "daadwerkelijke" uitstoot te berekenen volgens drie hypothesen, zie ook de nrs. 1 en 19.

De aangehaalde hypothesen zijn deels gebaseerd op keuzen die in het verlengde liggen van de gemeentelijke visies, over warmtedistributie en inzet. Ook onderzoek naar hoeveelheid warmteaansluitingen, het tempo en de investeringen hiervoor en lokale (geothermie) ontwikkelingen is een gemeentelijke verantwoordelijkheid. Zie nr. 9.

34. Andere overheidsmaatregelen die zelfde of beter effect op uitstoot CO₂, andere broeikasgassen en verdere milieuvervuulende stoffen hebben

DHF meent dat onderzocht moet worden welke andere alternatieve overheidsmaatregelen eenzelfde of beter effect hebben op uitstoot van CO₂ c.a. als LdM. Ook moet de flat-line prijs voor de uitkoppeling van warmte ten opzichte van de maakprijs van warmte worden onderzocht. DHF meent dat de gasprijs voor grootverbruikers in de Rotterdamse haven ten minste zo hoog moet zijn dat uitkoppeling van warmte loont. Anders leidt de aanleg van LdM tot oneerlijke concurrentie tussen flatline industrieel restwarmtegebruik en seizoensafhankelijk restwarmtegebruik door huishoudens.

In het MER wordt ingegaan op strategische alternatieven en hun effecten ten opzichte van de warmtetransportleiding.

Beprijzing van warmte, dat wil zeggen het invoeren, transporteren, leveren en afleveren van warmte bij de consument maakt geen onderdeel uit van de scope van dit MER. Dit is afhankelijk van de marktwerking en wat het Rijk hiervoor regelt in de Warmtewet 2.0. Zie voor effect op uitstoot CO₂ nr. 19.

35. Lokale marktordening met en zonder leiding door het midden, en bij alternatieven

DHF meent dat onderzocht moet worden welk effect het aanleggen van LdM zal hebben op de lokale marktordening aan de aanbod- en vraagzijde. Volgens DHF moeten minstens twee scenario's worden onderzocht, namelijk de situatie zonder LdM, waarbij in Den Haag wordt ingezet op lokale geothermie en aanvulling van de pieken door de Uniper-centrale en de situatie met LdM die voor allerlei ongewenste gevolgen zal zorgen, zoals verdwijnen van de isolatieprikkel, verminderde beschikbaarheid van duurzame bronnen (door hogere temperatuur) en verslechtering van de businesscase. Voorts de verdwijning van prikkel voor CO₂-uitstoot en warmteverspilling in de Rotterdamse haven. DHF meent dat hierdoor de verduurzaming van de haven stil kom te liggen.

De warmtetransportleiding en lokale initiatieven kunnen prima naast elkaar staan en zijn complementair aan elkaar. De uitwerking van distributienetten is een gemeentelijke aangelegenheid. De gemeente Den Haag, Uniper en WarmtelinQ zijn tot een samenwerking gekomen, waarin ook de warmte van Uniper een rol heeft. Dit wordt technisch nader uitgewerkt door die partijen. Zie ook nr. 9. Onderzoek naar duurzame lokale bronnen en individuele investeringen (zoals isolatiemaatregelen) vallen buiten de scope van dit MER. Zie ook nr. 17.

36. Robuustheidstest

DHF meent dat onderzocht moet worden of de LdM, de alternatieven en/of het niet aanleggen van een leiding robuust positief blijven op de uitstoot van CO₂ c.a. bij een versnelde uitvoering van de ambities, de invoering van energiebelasting en ODE op warmtelevering en bij flexibele energieprijzen door vraag en aanbod.

Restwarmte is duurzame warmte, daarmee is de robuustheid aangetoond, zie ook de nrs. 1 en 19. De invoering van een energiebelasting en/of flexibele energieprijzen is geen provinciale aangelegenheid. Deze vallen buiten de invloedssfeer van dit project en dus ook buiten de scope van dit MER.

37. Alternatief gebruik fossiele restwarmte in Rotterdam

DHF meent dat moet worden onderzocht (a) op welke wijze duurzaam in de totale warmtevraag van huishoudens en kassen moet worden voorzien wanneer LdM juist voorziet in jaarrond basiswarmte. Dit omdat die duurzame bronnen juist ook die basiswarmtevraag nodig hebben om rendabel te zijn. Volgens DHF moet worden onderzocht of (b) in de lokale warmtetransitie behoefte is aan het separaat toevoegen van basiswarmtecapaciteit zoals die door LdM wordt geleverd of dat deze in het economisch model wellicht schadelijk is voor de energietransitie? Voorts zou moeten worden onderzocht (c) hoeveel procesindustrie er in de provincie is die gebruik kan maken van deze flat-line warmte, waar deze gevestigd is en welke oorsprong, route en eindpunt nodig zijn om LdM daar optimaal op af te stemmen en (d) of herplaatsing van bepaalde procesindustrie kan bijdragen aan de kostenreductie van warmte-infrastructuur. Met jaarrond basiswarmte van 120 graden kan op de plek van oorsprong eventueel ook nieuwe procesindustrie worden gestart, waar de aanlegkosten van LdM worden uitgespaard en anders besteed. Daarom zou moeten worden onderzocht (e) waar welke hoge temperatuurprocessen plaatsvinden en of die processen te plaatsen zijn bij de bronnen van deze warmte. Daarbij horen ook dingen als het opwarmen van ruwe olie (Botlek) voor het verpompen. Met jaarrond basiswarmte van 120 graden ook energiedragers worden geproduceerd die opgeslagen kunnen worden. Daarom moet onderzocht worden (f) of op die manier, al dan niet met gebruik van hoge temperatuur warmtepompen, restwarmte kan worden omgezet naar energiedragers die in de piekvraag bruikbaar zijn en die eenvoudig transporteerbaar zijn via boot, trein of vrachtwagen. Tot slot moet worden onderzocht (g) of restwarmte een rol kan spelen in het transport van LNG in gasleidingen.

De lokale warmtetransitie en het in beeld brengen van vraag en aanbod voor warmtedistributienetten en de daarbij te volgen strategie (per type huishouden of kas) is een lokale verantwoordelijkheid. Zie nr. 9.

Deze warmtetransportleiding kan niet afdwingen waar bedrijven en of industrie zich gaan vestigen. Bedrijven bepalen zelf hun vestigingslocatie op basis van diverse criteria en vestigingsmogelijkheden. Het herplaatsen van bedrijven en (proces)industrie is - als al een betere locatie vanuit een goede ruimtelijke ordening kan worden gevonden - een langdurig en financieel kostbaar proces, dit draagt zeker niet bij aan een kostenreductie. Bedrijven kunnen zich vrijwillig melden voor invoeden/afname van warmte. Het transporteren van warmte via boot, trein of vrachtwagens zijn in casu geen reële alternatieven voor een robuust en betrouwbaar regionaal warmtetransportnet. Ook het vervoeren van LNG in gasleidingen valt buiten de scope van dit MER, zie nr. 17.

38. Potentie van echt duurzame bronnen

DHF meent dat onderzocht moet worden welke duurzame bronnen er in Den Haag en de andere gemeenten nog meer aanwezig zijn (naast wat er al eerder onderzocht is).

Zie nr. 9.

39. Zet Rotterdamse restwarmte in waar in de toekomst onvoldoende duurzame bronnen beschikbaar zijn

DHF vindt dat onderzoek moet worden gedaan naar de duurzame CO₂-neutrale samenleving van 2050 en met welke duurzame bronnen het warmtenet dan gevoed kan worden, zodat op die situatie geanticipeerd kan worden.

Onderzocht moet worden hoe het aanbod aan afval en biomassa zich zal ontwikkelen en welke gevolgen dat heeft voor de verdeling van tekorten en overschotten van warmte en voor de bestaande warmtenetten. DHF wil onderzocht hebben bij welke gemeentelijke warmteplannen er lokale daadwerkelijk duurzame bronnen beschikbaar zijn, zodat de fossiele restwarmte uit de haven ingezet kan worden op plekken waar op termijn geen duurzame bronnen beschikbaar zijn.

Restwarmte is duurzame warmte. Zie de nrs. 1 en 19. De opzet en inhoud van de gemeentelijke warmteplannen zijn een lokale verantwoordelijkheid, zie nr. 9.

40. Volgtijdelijkheid: Leiding door het Midden pas bouwen wanneer er niet lokaal in te vullen vraag is

DHF betwijfelt of er vanuit duurzaamheidsperspectief behoefte is aan LdM. Vanwege de ruime beschikbaarheid van geothermie in Den Haag en het tempo waarop dit beschikbaar komt. Om die reden moet worden onderzocht in welke tempo lokale bronnen en distributienetten kunnen worden ontwikkeld in alle gemeenten. De Uniper-centrale kan ondersteunende flexibiliteit, leveringszekerheid, piek- en back-upcapaciteit leveren. DHF wil onderzocht hebben hoe kosten- en CO₂-effectief het is om overtollige geothermiewarmte via LdM aan andere gemeenten te leveren. Qua volgorde stelt DHF dat onderzocht moet worden of eerst lokale warmtenetten kunnen worden aangelegd met duurzame bronnen. Pas bij een tekort kan LdM er alsnog komen. Als duurzame bronnen suboptimaal kunnen leveren moet onderzocht worden of de kosten voor LdM opwegen tegen de kosten van een suboptimale benutting en tot slot of uitstel van LdM niet beter is omdat de leiding dan gedimensioneerd en gepositioneerd kan worden op een toekomstig tekort.

Bij de ontwikkeling van warmtenetten kunnen drie aspecten aan de orde zijn, die naast elkaar kunnen en moeten functioneren: de realisatie van duurzame lokale warmtebronnen zoals de genoemde geothermie; de realisatie van een warmtetransportleiding en de realisatie van distributienetten. De realisatie van ieder van deze drie aspecten volgt een eigen proces met initiatiefnemers die eigen investeringsbeslissingen maken. De initiatiefnemers van LdM zijn van mening dat LdM en Geothermie gelijktijdig kunnen bijdragen aan het voorzien in huidige en toekomstige warmtevraag. Beide zullen nodig zijn om aan de warmtevraag te kunnen voldoen. Van volgtijdelijkheid is daarom geen sprake. Onderzoek naar lokale warmtenetten is een gemeentelijke aangelegenheid en valt buiten de scope van dit MER, zie nr. 9.

41. Onderzoeken of en, zo ja, wanneer de daadwerkelijk duurzame bronnen in de haven beschikbaar zijn

DHF vindt aanleg van LdM niet logisch en meent dat daadwerkelijk duurzame restwarmte in de toekomst een veel hogere prijs zal kennen. Er moet onderzoek worden gedaan naar de scenario's van de Rotterdamse haven zodat aangetoond kan worden dat de bronnen uiteindelijk daadwerkelijk duurzaam zullen zijn, wanneer en met welke temperatuur en of die warmte niet dichterbij kan worden gebruikt. Onderzoek ook of de contracten voor de levering van restwarmte zo opgesteld zijn dat duurzaam opgewekte (rest)warmte voorrang heeft op fossiele restwarmte.

DHF gaat er bij dit punt van uit dat het afnemen van restwarmte in de Rotterdamse haven zal leiden tot het minder snel afbouwen van het gebruik van fossiele brandstoffen door die bedrijven. Dit is een stelling waarin wij niet mee kunnen gaan. Afspraken over de verduurzaming van de industrie zijn vastgelegd in het klimaatakkoord. Onderzoek en monitoring van die afspraken zullen in dat kader plaats moeten vinden, zij vallen in ieder geval buiten de scope van dit MER. Elke bron die wordt aangeboden wordt - met het oog op het maatschappelijk belang - beoordeeld op de criteria betaalbaarheid, betrouwbaarheid en duurzaamheid van de warmte. Restwarmte is een duurzame warmtebron, zie de nrs. 1 en 19.

42. Onderzoek daadwerkelijke contracten voor levering warmte

Volgens DHF moet worden onderzocht (a) hoeveel van de warmte die nu in de Rotterdamse haven wordt gedumpt 120 graden of hoger heeft, want dit lijkt in strijd met bestaande regelgeving. Vervolgens zal er (b) gekeken moeten worden of deze restwarmte rendabel uit te koppelen is en of de betrokken partijen zich daaraan willen binden. Tot die tijd meent DHF dat niet onomstotelijk is aangetoond dat er voldoende (fossiele) restwarmte beschikbaar is.

Het is niet de verantwoordelijkheid van de toekomstige onafhankelijk netbeheerder om onderzoek te doen naar het lozen dan wel de levering van warmte. Zie nr. 2.

43. Onderzoek daadwerkelijke contracten voor afname warmte

DHF vindt dat onderzocht moet worden of, en zo ja, waar aan de leiding er ook daadwerkelijke contracten zijn voor de afname van warmte via LdM. In dat onderzoek moet de lokale situatie en het lokale beleid worden betrokken. Ook moet specifiek aandacht worden besteed aan het feit dat LdM flatline basiswarmte levert, terwijl de levering aan huizen seizoensinvloeden kent. Daardoor moet ook gekeken worden naar de levering van piekwarmte en hoe duurzaam die is. Bij dit onderzoek moet bekeken worden of de afnamecontracten realistisch zijn en of die warmte niet lokaal kan worden ingevuld en waarom warmte via LdM leidt tot minder uitstoot van CO2 dan de alternatieven.

De levering van warmte en daarmee verbonden contracten is niet de verantwoordelijkheid van de toekomstige onafhankelijk netbeheerder want dit is ook afhankelijk van lokale investeringskeuzes en de lokale transitievisies en strategieën. Dit valt buiten de scope van het MER, zie ook de nrs. 2, 9 en 17.

44. Onafhankelijk beheer

DHF vindt dat moet worden onderzocht hoe het onafhankelijk beheer op LdM vormt gaat krijgen, mede in het licht van het feit dat de leiding wordt aangesloten op de commercieel geëxploiteerde Leiding over Noord van Eneco en tussen beide leidingen geen warmtewisselaar is voorzien.

De Gasunie treedt op als de toekomstige onafhankelijk beheerder van deze warmtetransportleiding. De vraag of dit onafhankelijk genoeg is betreft geen milieuonderwerp en valt daarom buiten de scope van het MER.

45. Geschiktheid voor diverse duurzame bronnen

DHF stelt dat LdM flatline basiswarmte (120 graden) gaat vervoeren naar gebieden waar vraag is naar warmte. Onderzocht moet worden welke daadwerkelijke duurzame bronnen geschikt zijn om via LdM 120 graden warmte te leveren en wat de meerkosten zijn om hen voor het leveren van die warmte geschikt te maken. Vervolgens moet worden onderzocht of de duurzame bron met deze extra kosten kan concurreren met fossiele restwarmte.

In gemeentelijke visies zullen aanwezige en potentiële (duurzame) warmtebronnen in beeld worden gebracht. Of lokale warmtebronnen kunnen worden ingezet is afhankelijk van lokale omstandigheden en individuele (lokale) investeringsbeslissingen. Het is niet aan het bevoegd gezag om uit te rekenen of een individuele investeringsbeslissing rendabel (c.q. concurrerend genoeg) is. Zie nr. 2 en 9.

46. Net bevordert bepaalde warmtespelers en benadeeld anderen

DHF pleit voor onderzoek naar alle spelers op de warmtemarkt en welke er door de aanleg van LdM worden bevoordeeld of benadeeld en welk effect dat heeft op de uitstoot van CO2 enz. Onderzocht moet worden of raffinaderijen langer openblijven door lock-in, lagere kosten of de prijs van warmte, zo ja, dan moeten de milieugevolgen hiervan worden onderzocht, inclusief de milieugevolgen van de geproduceerde producten elders. Volgens DHF benadeelt de aanleg van LdM de ontwikkeling van een geothermiebron op het terrein van Uniper en moeten de effecten van LdM op de ontwikkeling van dit project worden onderzocht. Ook moet worden onderzocht wat er met de warmte en CO2 van Uniper gaat gebeuren en welke milieuschade dit geeft als deze niet meer aan het Haagse warmtenet kan worden geleverd?

Het bevorderen of benadelen van warmteleveranciers is geen milieuaspect dat onderzocht moet worden. Restwarmte is duurzame warmte, de CO2 uitstoot van warmteleveranciers zoals raffinaderijen hoeft dan ook niet te worden berekend. Zie nrs. 1, 2 en 19. De warmtetransportleiding en lokale initiatieven zijn complementair aan elkaar. De veronderstelling dat op termijn alleen LdM het Haagse warmtenet gaat voeden is niet juist. Ook lokale warmtebronnen, zoals geothermie, zonthermie en aquathermie, zijn nodig voor de warmtetransitie. De gemeente Den Haag, Uniper en WarmtelinQ zijn tot een samenwerking gekomen, waarin ook de warmte van de stadscentrale van Uniper aan het De Constant Rebecqueplein in Den Haag een rol heeft.

47. Hoe onafhankelijk is een keuze om een netwerk te maken van een energiereus naar dezelfde energiereus

DHF meent dat de aanleg van LdM ervoor zorgt dat de monopolypositie van Eneco in de Haagse regio wordt versterkt. Daarom moet onderzocht worden hoe onafhankelijk een partij is die deze leiding koopt en vervolgens deze monopolist via de leiding warmte laat vervoeren. En hoe de gewenste aansluiting naar de raffinaderijen in Vlaardingen onafhankelijk kunnen worden. DHF meent dat moet worden onderzocht of LdM voldoet aan alle wettelijke voorschriften over staatssteun, mededingingsrecht en of hier geen Europese toetsingsprocedure van toepassing is. Onderzocht moet worden hoe de benodigde capaciteit van LdM is bepaald want deze is in de NRD groter (250 MW) dan eerder gemeld bij de beantwoording van technische vragen van gemeenteraad van Den Haag (100 MW).

Deze warmtetransportleiding is een eerste stap op weg naar een groter regionaal netwerk. In dat opzicht zal het MER daar aandacht aan besteden. Monopolyposities van warmteleveranciers, staatssteun, mededingingsrecht of Europese toetsingsprocedures zijn geen milieuaspecten die in het kader van de aanleg van deze warmtetransportleiding onderzocht dienen te worden. De 100 MW die is genoemd in de beantwoording van de Haagse raadvragen betreft de beoogde warmtelevering in Den Haag. De 250 MW in de NRD is de totale capaciteit van de transportleiding.

48. Staatssteun, mededingingsrecht en toets op marktmacht

DHF meent dat er onderzoek moet worden gedaan naar staatssteun en mededingingsrecht en er dient een toets op marktmacht te worden gedaan, niet alleen van de leidingbeheerder maar ook de leveranciers en gebruikers.

Staatssteun, mededingingsrecht en een toets op de marktmatch zijn geen milieuaspecten die in het MER onderzocht dienen te worden.

49. Lock-in

DHF vindt dat onderzocht moet worden hoe de warmtevraag en -aanbod via de LdM zich gedurende de levensduur ontwikkelen en hoe zich die verhouden tot duurzame bronnen. Onderzocht moet worden hoe zich dit verhoudt tot de prognoses van de VNPI, hoe lang de effecten plaatsvinden en welke terugverdientijd er is verbonden aan de investeringen. Ook moet worden onderzocht hoe het uitkoppelen van warmte ervoor zorgt dat de kostprijs van die warmte zo laag wordt dat de businesscases voor duurzame warmte zich onvoldoende kan ontwikkelen.

Hoe de warmtevraag en aanbod zich gaan ontwikkelen is mede afhankelijk van nog te maken lokale keuzes en strategieën, zie nr. 9. De prijs van warmte is geen milieuaspect en wordt door het rijk via de Warmtewet bewaakt. Zie ook de nrs. 41, 42 en 43.

50. Total costs

DHF meent dat bepaalde effecten van LdM gemitigeerd moeten worden met beleid en subsidies. Daarom moet onderzoek worden gedaan naar welk additioneel beleid en welke extra kosten er gemoeid zijn met het onderhavige besluit. Het gaat daarbij om de totale kosten, niet alleen om de kosten die bij dit besluit betrokken zijn.

Het Rijk kijkt bij de aanpassing van de Warmtewet naar de ontwikkeling van flankerend beleid en subsidiestromen. Wij achten het niet nodig en onlogisch om de totaalkosten te betrekken bij de besluitvorming over een concreet project. Deze opmerking over kosten heeft geen betrekking op het uit te voeren milieuonderzoek. Zie nr. 2.

51. Energy charter treaty

DHF meent dat in casu vanwege het Energy Charter Treaty onderzoek moet worden gedaan naar de rechten en verwachtingen bij bestaande partijen in verband met de overheidsbesluiten over de leiding en naar het te investeren publiek geld waarmee anders CO2 bespaard had kunnen worden.

Het gebruik van restwarmte is duurzaam. Deze opmerking is niet direct gerelateerd aan te verwachten milieugevolgen en valt buiten de scope van dit MER. Zie de nrs. 1 en 19.

52. Effecten warmte op bodem en omgeving

DHF meent dat onderzocht moet worden welke effecten de hoge temperatuur (120 graden) warmte heeft op de bodem en de omgeving, omdat zij effecten verwacht op de bodem, op het leven, het milieu, op andere ondergrondse leidingen en op het functioneren van bomen. En welke gevolgen dat heeft voor de breedte van de wijziging en bevoegdheid van bestemmingsplannen. Beleidsmatig en juridisch moet worden onderzocht of een hogere

bodemtemperatuur alleen voor deze leiding mogelijk wordt gemaakt of ook voor duurzame lokale (seizoens)opslag.

In het NRD is vermeld dat wordt onderzocht wat de gevolgen zijn van de leiding op het bodemleven, het grondwater en andere leidingen. In het gevraagde is dus al voorzien. Ook de effecten op groen en bomen komen aan de orde in het MER. Het door DHF gevraagde detailniveau van het functioneren van bomen in relatie tot temperatuurwijzigingen is afhankelijk van de het type boom, de standplaats factoren en het seizoen waarin de werkzaamheden plaats vinden. Dit detailniveau is niet relevant voor het in beeld brengen en afwegen van alternatieven in het MER. In de stukken bij de kapvergunningaanvragen en de herinrichtingsplannen zal meer in detail worden ingegaan op de eventuele effecten op de bomen en het groen. Zie nr. 2.

53. Effecten op uitstoot, duurzaamheid en milieu in brede zin

DHF meent dat aangetoond moet worden dat de warmte-energie die door LdM getransporteerd zal worden daadwerkelijk duurzaam is. Daarom zou het project (en alle alternatieven) niet alleen moeten worden getoetst op de directe effecten van de aanleg, maar ook op de effecten van het doel, namelijk beperking van de CO₂-uitstoot.

Het doel van het project is het leveren van duurzame warmte. Restwarmte is gedefinieerd als duurzame warmte, daarmee voldoet de warmteleiding aan de doelstelling. Dit geldt ook voor de tracé alternatieven die in het MER worden vergeleken. Strategische alternatieven worden in het MER afgewogen op duurzaam warmtegebruik, haalbaarheid, waarborgen leveringszekerheid en toepasbaarheid in stedelijk gebied. Zie de nrs. 1, 2 en 11.

54. Provinciaal belang

DHF vindt dat aangetoond moet worden dat het provinciaal inpassingsplan een provinciaal belang dient. De verwijzing naar de huidige beleidsplannen is volgens DHF onvoldoende omdat realisatie van het project niet strookt met andere beleidsdoelen en ook niet met de inhoud van het klimaatakkoord van Parijs.

Voor de verwezenlijking van de provinciale beleidsdoelstellingen staan verschillende ruimtelijke instrumenten en planvormen ten dienste. Wij zijn ervan overtuigd dat de toepassing van het provinciaal inpassingsplan voor onderhavig project voldoet aan de juridische randvoorwaarden. Zie nr. 5. Wij zijn van mening dat dit project juist bijdraagt aan het klimaatakkoord van Parijs, zie ook nr. 19. Dit onderwerp heeft geen betrekking op het uit te voeren milieuonderzoek.

55. Toepassen Crisis- en herstelwet

DHF meent dat het project ten onrechte onder de Chw wordt gebracht aangezien de te transporteren warmte/energie niet duurzaam zou zijn.

Vanuit de Europese en nationale regelgeving is de CO₂ uitstoot van restwarmte nul. Het voornemen valt onder categorie 1, duurzame energie van bijlage I van de Crisis- en herstelwet. Uit dien hoofde is de Chw op het project van toepassing. Deze uitleg wordt ondersteund door de Memorie van Toelichting waaruit blijkt de term in dit verband ruim moet worden uitgelegd, het gaat onder meer over een schoon milieu en een duurzame energievoorziening, zowel in Nederland als elders in de wereld.

56. Alternatieve vervoersmethoden

DHF meent dat ook onderzoek moet worden gedaan naar alternatieve vervoersmethoden zoals warmtetransport via binnenwater of zeeschepen, warmteterminals op zee en in havens en/of geïsoleerde warmtezakken onder zee.

Alternatieven waarbij het warmtetransport niet via een leiding, maar via schepen van de bron naar afnemers wordt gebracht, achten wij geen realistisch alternatief. We zien dan ook geen aanleiding om dit alternatief in het MER te onderzoeken. Zie nr. 11.

57. Varianten-onderzoek leidingroute

DHF meent dat de navolgende varianten pas relevant zijn wanneer uit overig onderzoek onomstotelijk is komen vast te staan dat LdM er moet komen. Ook die varianten moeten breed worden getoetst op de gevolgen voor de doelstellingen en randvoorwaarden. Pas na dat onderzoek kan tot besluitvorming worden overgegaan.

We nemen kennis van dit standpunt. Zie de nrs. 2 en 11.

58. Waar vandaan en waarheen wordt leiding aangelegd

DHF meent dat onderzocht moet worden waarom een alternatief tracé vanuit oogpunt van duurzaamheid niet beter is. Als in casu blijkt dat in het Rotterdamse havengebied daadwerkelijk een groot overschot aan duurzame energie is, dan moet deze energie worden vervoerd naar locaties waar lokale warmtebronnen tekortschieten.

In het kader van de warmterotonde zijn reeds verschillende tracés in beeld geweest. Ons standpunt ten aanzien van het benutten van lokale warmtebronnen is verwoord onder de nrs. 9 en 40.

59. Variant tot Delft

DHF meent dat er in dit kader ook een variant moet worden onderzocht waarbij LdM in Delft stopt, Den Haag de warmtevraag invult met lokale duurzame basiswarmte en Rijswijk vanuit Delft de lokale warmtenetten kan voeden.

Een variant tot Delft sluit niet aan bij het streven naar een bovenregionaal warmtetransportnet, onder andere van Vlaardingen naar Den Haag. Bovendien is de potentiële warmtevraag in Den Haag en Rijswijk zo groot dat deze niet met alleen lokale bronnen kan worden ingevuld. Daardoor is een variant tot Delft geen realistisch alternatief. Zie ook nr. 11.

60. Variant met Uniper-pijp

DHF meent dat in dit kader varianten moeten worden onderzocht waarbij basiswarmte kan worden geleverd aan warmtenetten via de Uniper-pijp vanuit Rotterdam naar het noorden.

Met deze tracévariant wordt niet de regio bereikt die de initiatiefnemer met de transportleiding tussen Vlaardingen en Den Haag wil bedienen en daarom valt een dergelijke variant dus buiten de scope van dit MER. Zie ook nr. 2.

61. Variant zonder leiding Vondelingenplaat, alleen vanaf Leiding over Noord

DHF meent dat varianten met alleen LdM zonder Vondelingenplaat moeten worden onderzocht en dat andere bronnen zelf een pijpleiding naar LdM moeten aanleggen en bekostigen. Zo wordt netneutraliteit aangehouden en niet actief gestuurd op aansluiting op de grootste CO₂-uitstoters.

In de NRD en in het MER is de leiding Vondelingenplaat niet meegenomen als afzonderlijke variant. Zie nr. 7. De kosten die gemoeid zijn met de aanleg van eventuele toekomstige uitbreidingen van het regionale transportnet vallen buiten de scope van dit project en/of het milieuonderzoek. Zie nr. 2. Wat betreft de CO₂ uitstoot, zie nr. 19.

62. Variant zonder over dimensionering

DHF meent dat moet worden onderzocht of een smallere leiding de negatieve effecten van over dimensionering kan beperken. Hierbij moet rekening worden gehouden met de toetredingskansen van nieuwe partijen, de gevolgen voor CO₂-uitstootreductie, de aantrekkelijkheid van lokale warmtenetten en het draagvlak voor de energietransitie in totaal.

Er is geen sprake van over dimensionering, want de leiding is ontworpen om de basislast te faciliteren. Het onderzoeken van varianten met grotere of kleinere leidingdiameters achten wij dan ook niet realistisch. Zie nr. 2.

63. Tracé onderdelen

DHF meent dat de tracés juist beoordeeld moeten worden op het gebrek aan potentie voor lokale duurzame bronnen. Vervolgens moet worden onderzocht of bewoners fossiele restwarmte of alternatieven aantrekkelijker vinden.

Lokale distributienetten en lokale warmtebronnen worden door lokaal bestuur uitgewerkt. Door de aanleg van de LdM ontstaat juist een extra keuzemogelijkheid voor afnemers. Zie de nrs. 9, 21 en 40.

64. Uitbreiding beoordelingskader bij tracés

DHF meent dat op grond van het voorgaande het aantal beoordelingscriteria en thema's zowel in de gebruiks- als aanlegfase sterk zal stijgen. En als criteria niet worden betrokken bij de aanlegfase, dan dienen deze te worden toegevoegd aan de criteria voor de gebruiksfase.

De meeste onderzoekswensen die in deze zienswijze zijn genoemd hebben geen betrekking op het 'milieu', maar op

warmtelevering, voorrang geven aan lokale bronnen en de beprijzing van energie gerelateerd aan de nut en noodzaak van LdM. In de nrs. 2 en 4 is al beschreven op welke wijze het MER zal ingaan op de strategische en andere alternatieven voor de LdM. Wij zien geen noodzaak om dit naar aanleiding van deze zienswijze aan te passen.